

การวิเคราะห์กระบวนการแก้ไขฟื้นฟู ผู้ต้องขังสูงอายุ An Analysis of the Rehabilitation process of Elderly Prisoner

พรพรรณ สุวรรณากาศ*
Phatsaporn Suwannakart

■ บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปัญหาเชิงกระบวนการที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงานแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุ และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการแก้ไขฟื้นฟูที่เหมาะสมกับผู้ต้องขังสูงอายุ ซึ่งจากการทบทวนแนวคิดการแก้ไขฟื้นฟู หลักการผสมผสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน และการวิเคราะห์สภาพปัญหาที่ผู้ต้องขังสูงอายุจะต้องเผชิญในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟู นำไปสู่ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการหวนคืนสู่สังคม อันประกอบด้วย (1) ข้อเสนอแนะเชิงกฎหมายที่ควรกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำหรือกฎหมายในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสูงอายุ ตลอดจนมาตรการรองรับผู้พ้นโทษสูงอายุ (2) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ต่อการกำหนดรูปแบบการผสมผสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน ในลักษณะเครือข่ายนโยบายซึ่งเป็นการทำงานอย่างบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชนและครอบครัวผู้กระทำผิด (3) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ การอบรมเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ และ (4) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการในการศึกษาเพิ่มเติมเส้นทางชีวิตของผู้ต้องขังสูงอายุเพื่อหาแนวทางป้องกันการก่ออาชญากรรม

คำสำคัญ: ผู้ต้องขังสูงอายุ การแก้ไขฟื้นฟู การผสมผสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน การหวนคืนสู่ชุมชน

* ดร. อาชญาวินทยาและงานยุติธรรม นักวิชาการอิสระ
PhD in Criminology and Criminal Justice, Independent Scholar

■ Abstract

The purposes of this article are to examine the issues in the rehabilitation process of elderly prisoner and to propose the development of an appropriate rehabilitation process for elderly prisoner. From the reviewing of rehabilitation theory, the principle of Throughcare service and the analysis of elderly prisoner's problems in the rehabilitation process, recommendations on the reintegration of elderly prisoner were proposed as follow:

1. legal recommendations for establishment of minimum standards or laws for elderly prisoner treatments and measures,
2. policy recommendations to formulate the Throughcare service model based on a policy network which is integrated among relevant agencies in public sector, private sector, community and the offender's family,
3. practical recommendations about the training of officers who are involved in the protection for the rights of elderly, and
4. academic recommendations for further study of the life path for elderly prisoner in order to prevent the crime.

Keywords: Elderly Prisoners, Rehabilitation, Throughcare service, Reintegration

■ บทนำ

ปัจจุบันปัญหาผู้สูงอายุเป็นปัญหาที่ต้องเฝ้าระวังอย่างยิ่งในระดับสากลเนื่องด้วย

สถานการณ์โลกได้เข้าสู่ยุคที่มีผู้สูงอายุมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ โดยองค์การสหประชาชาติ (United Nations) ชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวทั่วโลกและเติบโตเร็วกว่าทุกกลุ่มภายในปี ค.ศ. 2050 (พ.ศ. 2593) ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. 2017 (พ.ศ. 2560) พบว่า ประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีมากกว่าร้อยละ 13 และสูงมากขึ้นร้อยละ 3 ต่อปีของประชากรทั่วโลก (United Nation, 2017) จากปรากฏการณ์การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุนี้ นานาอารยประเทศได้เผชิญภาวะวิกฤตในการจัดสรรทรัพยากรและสวัสดิการด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับปรากฏการณ์การเพิ่มขึ้นของคนสูงวัย ทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมากเผชิญปัญหาหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพทางกาย สุขภาพจิตและปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม รวมไปถึงปัญหาการเพิ่มขึ้นของอาชญากร ปัญหาผู้ต้องขังสูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว อาทิ จากผลสำรวจ The Pew Charitable Trusts ประเทศสหรัฐอเมริการะหว่าง ค.ศ. 1999-2016 ได้เก็บสถิติผู้ต้องขังอายุ 55 ปีขึ้นไปซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้น ร้อยละ 280 และได้มีการพยากรณ์ว่าจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในปี ค.ศ. 2030 จะมีมากถึง 400,000 คน (Trusts, 2018) อีกทั้งทางสหราชอาณาจักรในปี ค.ศ. 2002-2017 ได้มีการเก็บสถิติผู้ต้องขังอายุที่ 50 ปีขึ้นไป โดยพบว่า มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 150 (Independent, 2017) และในประเทศญี่ปุ่นได้เก็บสถิติปี ค.ศ. 2017 พบว่าจำนวนผู้ต้องขังผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นมากขึ้นร้อยละ 18.3 ของจำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด (Bloomberg Businessweek, 2018) สำหรับประเทศไทยเองมีการเก็บสถิติผู้ต้องขังสูงอายุย้อนหลัง ดังนี้

ตารางที่ 1 รายงานสถิติกรมราชทัณฑ์

สถิติผู้ต้องขัง	ผู้ต้องขังสูงอายุ ซึ่งมีอายุ 60 ปี ขึ้นไป		
	ชาย	หญิง	รวม
พ.ศ. 2555	9,961	2,756	12,717
พ.ศ. 2556	12,104	3,343	15,447
พ.ศ. 2557	11,583	3,386	14,969
พ.ศ. 2558	10,642	3,050	13,692
พ.ศ. 2559	9,339	2,582	11,921
พ.ศ. 2560	8,351	2,123	10,474
พ.ศ. 2561	8,241	2,066	10,307
พ.ศ. 2562	7,129	1,668	8,797

ที่มา: จากการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสูงอายุ, จากกรมราชทัณฑ์, 2563, นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์.

จากตารางที่ 1 สถิติผู้ต้องขังสูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 จนถึงปี พ.ศ. 2562 จะเห็นได้ว่าผู้ต้องขังสูงอายุมีจำนวนลดลงในปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา โดยจำนวนที่ลดลงมีสาเหตุอันเนื่องมาจากการพักการลงโทษการลดวันต้องโทษผู้สูงอายุ และการได้รับพระราชทานอภัยโทษ (กรมคุมประพฤติ, 2563) อนึ่ง ในเชิงปริมาณไม่ว่าผู้ต้องขังสูงอายุจะมีจำนวนน้อยหรือมากอย่างไร ในสังคมที่กำลังเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์” และ “สังคมสูงวัยระดับสุดยอด” ในอนาคตนี้ ผู้ต้องขังสูงอายุ มีควรถูกมองว่าเป็นบุคคลกลุ่มน้อยและสมควรตกเป็นกลุ่มบุคคลชายขอบหรือตกเป็นภาระซ้ำ ประกอบกับงานวิจัยของรองศาสตราจารย์ ดร.สมนทิพย์ จิตสว่าง และ ดร.นันทิ จิตสว่าง เรื่องการกระทำผิดของผู้ต้องขังสูงอายุในประเทศไทย ยังระบุว่าผู้ต้องขังสูงอายุส่วนใหญ่กระทำผิดในคดีที่

เกี่ยวข้องกับยาเสพติด เนื่องมาจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจหรือรับผิดแทนลูกหลานที่จำหน่ายยาเสพติดเพราะกลัวจะไม่มีใครเลี้ยงดูหากลูกหลานต้องติดคุก ซึ่งผู้ต้องขังกลุ่มนี้ต้องรับโทษในระยะยาวได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษน้อยบางคนต้องโทษเป็นระยะเวลาเกินกว่า 20 ปี และยิ่งไปกว่านั้นทั้งสำหรับผู้ต้องโทษ ระยะยาวหรือโทษระยะสั้นเมื่อใกล้ระยะเวลาที่ต้องหวนคืนสู่ชุมชนย่อมเผชิญปัญหาวิตกกังวลกับอนาคตนอกเรือนจำโดยผู้พ้นโทษสูงอายุบางรายอาจต้องเผชิญกับความเคັงคว้าง ยากที่จะเริ่มต้นชีวิตใหม่ในสังคม ไม่รู้จะเริ่มชีวิตใหม่ได้อย่างไร จะใช้ชีวิตที่เหลือหลังพ้นโทษอย่างไรอยู่กับใคร ผู้สูงอายุจำนวนมากเห็นว่ามึระยะเวลาที่สั้นมากที่จะเริ่มต้นชีวิตที่เหลืออยู่จึงกลัวอิสรภาพที่ได้จะสร้างปัญหาให้กับชีวิต กลัวไม่ได้รับการให้อภัยจากสังคม (สมนทิพย์ จิตสว่าง และนันทิ จิตสว่าง, 2559)

ซึ่งแท้จริงแล้วตามหลักการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามแนวความคิดการแก้ไขฟื้นฟูคือผู้ต้องขังควรต้องได้รับการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยให้สอดคล้องกับความต้องการและความเสี่ยงตนและเป็นไปตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 64 หมวด 6 มาตรา 64 ได้กำหนดให้เรือนให้เรือนจำเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย โดยริเริ่มเตรียมการตั้งแต่ได้รับตัวผู้ต้องขังไว้ในเรือนจำ ดังนั้น ในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูจึงต้องเริ่มเมื่อแรกรับที่ต้องจำแนกผู้ต้องขังซึ่งเป็นไปทั้งการควบคุมและการจำแนกเพื่อแก้ไขฟื้นฟู ขั้นตอนการในการแก้ไขฟื้นฟูขั้นเตรียมการปลดปล่อย ไปจนถึงขั้นดูแลติดตามหลังปล่อย จึงจะเห็นได้ว่าเป็นความพยายามให้เกิดกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูให้เป็นไปอย่างไร้รอยต่อตั้งแต่เรือนจำจนการหวนคืนสู่ชุมชน อย่างไรก็ตามในเรื่องของการปฏิบัติงานผู้ต้องขังกลุ่มพิเศษในระดับสากลนี้ยังคงไม่มีแนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุให้เข้าถึงสิทธิประโยชน์ที่เหมาะสมอย่างชัดเจนหรือเป็นรูปธรรม แม้ทางสหประชาชาติจะมีความพยายามในการร่างข้อปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสูงอายุในร่างการปฏิบัติกับผู้ต้องขังสูงวัย “Jakarta Statement on the Treatment of Elderly Prisoners” ที่คำนึงถึงชีวิตนอกเรือนจำด้วยนั้น หัวข้อดังกล่าวดังกล่าวยังคงอยู่ในช่วงการพิจารณา ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสูงอายุจึงขึ้นอยู่กับนโยบายของกรมราชทัณฑ์ในแต่ละประเทศ ประกอบกับแนวทางปฏิบัติของแต่ละเรือนจำต่อการกำหนดข้อปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหรือข้อกำหนด กฎเกณฑ์การบริหารจัดการหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาต่อประเด็นดังกล่าวให้สอดคล้องตามบริบทและทรัพยากรของ

ประเทศตน หนึ่ง เพื่อให้ผู้ต้องขังสูงอายุสามารถหวนคืนสู่สังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า การกำหนดข้อกำหนดหรือนโยบายต่าง ๆ จึงต้องครอบคลุมและเชื่อมโยงทั้งประเด็นทั้งในเรือนจำ ชีวตนอกเรือนจำ และแนวนโยบายที่จะส่งเสริมให้เขาหวนคืนสู่สังคมที่จะต้องเน้นการแก้ไขฟื้นฟูอย่างไร้รอยต่อแก่ผู้ต้องขังสูงอายุตั้งแต่ขั้นแรกรับเข้ามาในเรือนจำอย่างต่อเนื่องเรื่อยไปจนเขาหวนคืนสู่ชุมชน

ดังนั้น บทความนี้ จึงขอเสนอถึง (1) การอธิบายแนวความคิดการแก้ไขฟื้นฟูที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และ (2) การวิเคราะห์ตามกระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำที่จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่การรับตัวมาคุมขังจนถึงการดูแลหลังการปลดปล่อย ควบคู่กับการนำเสนอแนวทางพัฒนาการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดซึ่งเป็นการดูแลอย่างต่อเนื่องไปตลอดจนหวนคืนสู่สังคม

■ แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด

1. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory) ในอดีตการลงโทษหรือกฎหมายอาญาส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์หลักในการแก้แค้นทดแทนและข่มขู่ยับยั้ง การลงโทษในระยะแรกจึงรุนแรง โหดร้าย ทารุณกรรมขัดต่อหลักมนุษยธรรม ต่อมาวัตถุประสงค์ดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับเพราะถูกมองว่าไร้มนุษยธรรม จึงเกิดเป็นแนวความคิดที่ลงโทษเพื่อป้องกันสังคมโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้กระทำผิดอีก แต่การลงโทษดังกล่าวไม่สามารถทำให้

ผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่สังคมได้ นับว่าเป็น การตัดโอกาส และไม่อาจการันตีความสงบ เรียบร้อยของสังคมได้ ทำให้เกิดเป็นแนวความคิด ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูที่ มุ่งต่อการแก้ไขรายบุคคลผ่านการทำงานที่ใช้ ทีมสหวิชาชีพ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้กระทำความผิด ได้กลับตัวและสามารถกลับไปใช้ชีวิตปกติได้ตาม ปทัสสถานของสังคม การลงโทษเพื่อการแก้ไข ฟื้นฟูผู้กระทำผิดนี้จึงเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ ในอนาคต คือ เพื่อจะให้ผู้กระทำผิดกลับตัวเป็น คนดี ไม่ให้กระทำผิดซ้ำรวมทั้งพยายามที่จะ ช่วยให้ผู้กระทำผิดกลับคืนสู่สังคมได้ ตั้งอยู่บน พื้นฐานความคิดว่าเขาได้กระทำผิดไปเนื่องจาก สภาพแวดล้อมของสังคม ดังนั้น มนุษย์จะสามารถ เปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นคนดีได้หากได้รับการ เรียนรู้ การอบรม การฝึกอาชีพ ที่เพียงพอ ที่เขาจะใช้ในการดำเนินชีวิต โดยจะเน้นไปที่ การแก้ไขให้เหมาะสมตามความต้องการของ รายบุคคล รวมทั้งการพยายามช่วยให้ผู้กระทำผิด ไม่รู้สึกมีปมด้อย ตระหนักถึงคุณค่าของตน การลงโทษตามกฎหมายการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู จะมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขรายบุคคล และมุ่งไปที่ การบำบัดรักษา (treatment) แทนการลงโทษ เพื่อให้ได้รับการเจ็บปวดทรมาน (punishment) (Gwen & Iain, 2009)

การปฏิบัติกับผู้ต้องขังสูงวัยในปัจจุบันก็มี รากฐานมาจากแนวคิดการลงโทษเพื่อวัตถุประสงค์ ในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงวัย โดยมุ่งการแก้ไข ที่ตอบสนองความต้องการและความเสี่ยงเฉพาะ ของผู้สูงวัยที่อาจแตกต่างกับผู้ต้องขังหนุ่มสาว ไม่ว่าจะเป็นความพยายามในการจัดสภาพ แวดล้อมให้สอดคล้องกับความชรา อาทิ การปรับสภาพห้องน้ำ เครื่องอำนวยความสะดวก

ความสะดวกที่ตอบสนองความชรา การส่งเสริม ให้เขาช่วยเหลือตนเองได้ในเบื้องต้น การจัดประเภท ผู้ต้องขังเพื่อตอบสนองต่อการรักษาพยาบาล ตลอดจนการฝึกอาชีพการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเหมาะสมกับวัย การส่งเสริมการ หวนคืนสู่ชุมชน ตลอดจนการติดตามหลัง พ้นโทษ

2. แนวคิดสิทธิมนุษยชนและปฎิญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิ ติดตัวมนุษย์ทุกคน โดยไม่เลือกกว่าเป็นสัญชาติ สถานที่เกิด เพศ ต้นกำเนิดชาติพันธุ์ สีผิว ศาสนา ภาษา หรือสถานะใด ๆ ก็ตาม เราทุกคนล้วน เท่าเทียมกันและมีสิทธิมนุษยชนโดยปราศจาก การเลือกปฏิบัติ สิทธิเหล่านี้ล้วนเกี่ยวพันกัน พึ่งพาซึ่งกันและกัน และไม่อาจถูกแบ่งแยกได้ ทั้งนี้ ปฎิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้เป็น มาตรฐานร่วมกันแห่งความสำเร็จสำหรับ ประชาชนทั้งมวลและประชาชาติทั้งหลาย โดยการที่ถือว่ามนุษย์คือผู้ทรงสิทธิขั้นรัฐ ในฐานะผู้มีอำนาจจะต้องสนับสนุนและผลักดัน ให้ประชาชนทุกคน (ปกป้อง ศรีสนิท, 2559) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเปราะบางของสังคม อาทิ คนชรา คนพิการจะต้องเข้าถึงสิทธิและ ทรัพยากร ตลอดจนการบริการต่าง ๆ ของภาครัฐ ตามสิทธิพึงมีกล่าวคือได้รับการคุ้มครองตาม กฎหมายและการได้รับการดูแลและคุ้มครอง จากรัฐ ดังจะเห็นว่าหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะ ภาครัฐกรมกิจการผู้สูงอายุร่วมกับกรมราชทัณฑ์ มีความพยายามขับเคลื่อนการดำเนินงานกับ ผู้สูงวัยในรูปแบบทั้งนโยบายและนิตินโยบาย ที่ล้วนแล้วแต่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าถึงสวัสดิการ และบริการต่าง ๆ ในสังคม อาทิ การสร้างโรงเรียน ผู้สูงอายุในเรือนจำ การรับเบี้ยยังชีพสูงอายุของ

ผู้ต้องขังตามสิทธิที่พึงมี การกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังอันมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมสูงสุด ในฐานะที่กระบวนการยุติธรรมเป็นกลไกทางสังคมที่มีการกิจอย่างหนึ่งคือมุ่งคุ้มครองสิทธิเสรีภาพประชาชนจึงจะต้องปฏิบัติกับทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องหาหรือเหยื่ออย่างคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (human dignity) และให้การคุ้มครองภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียม

3. หลักการการผสมผสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน (The principles of Throughcare) เพื่อให้ผู้สูงวัยในเรือนจำและเมื่อพ้นโทษแล้วได้รับ การปฏิบัติอย่างคำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดหลักสิทธิมนุษยชน และแนวคิดการแก้ไขฟื้นฟูที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง จำเป็นต้องทบทวนหลักการการผสมผสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน (the principles of throughcare) ควบคู่ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวคิดที่มาจากปรัชญาการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู โดยการผสมผสานรอยต่อ “Throughcare” ที่เปรียบเสมือนสะพานที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนการปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังตั้งแต่ในเรือนจำอย่างต่อเนื่องเรื่อยไปจนผู้ต้องขังพ้นโทษสู่ชุมชน ซึ่งการผสมผสานรอยต่อ “Throughcare” หมายถึง การผสมผสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชนสำหรับผู้ต้องขังที่ใกล้พ้นโทษหรือพ้นจากเรือนจำซึ่งเป็นนโยบายทางอาญาอย่างหนึ่งที่สำคัญต่อการแก้ไขฟื้นฟู ผู้กระทำความผิด มีลักษณะมุ่งให้เกิดการประสานงานอย่างต่อเนื่องในรูปแบบบูรณาการในการช่วยเหลือผู้ต้องขังและหลังจากที่ผู้ต้องขังพ้นจากเรือนจำโดยมุ่งหวังให้ผู้ต้องขังสามารถกลับคืนสู่ชุมชน “the continuous, coordinated and integrated management of offenders”

(Andrew, Fredrick, & Shona, 2017) และนโยบายการผสมผสานรอยต่อได้รับการยอมรับว่าเป็น ‘แนวปฏิบัติที่ดีที่สุด’ (best practice) จากวางแผนช่วยเหลือตั้งแต่การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย การประสานงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อลดภาระงานซ้ำซ้อน และอาศัยความร่วมมือในทุกภาคส่วนในการร่วมกันวางแผนและปฏิบัติงานแก้ไขฟื้นฟูรายบุคคล อีกทั้งยังเป็นการลดภาระงานที่ตกอยู่กับหน่วยงานราชทัณฑ์ (Andrew, Fredrick, & Shona, 2017) จากงานวิจัย Malloch, McIvor, Schinkel, and Armstrong (2013) พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้นโยบายประสบผลสำเร็จคือการมีส่วนร่วมของชุมชน กล่าวคือ ผู้กระทำผิดควรจะได้รับ การดูแลจากคนในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นโดยตรง เนื่องด้วยบุคคลในท้องถิ่นจะสามารถเข้าใจ เข้าถึงและตระหนักในคุณค่าพื้นฐานวัฒนธรรม ความเชื่อต่างชุดเดียวกันกับผู้กระทำผิดผู้เป็นคนที่ท้องถิ่นนั้น ๆ

ดังนั้น องค์ประกอบดังกล่าวจึงสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด และจะสามารถให้ผู้กระทำผิดได้ใช้ชีวิตได้เฉกเช่นคนทั่วไปในสังคม

4. แนวคิดสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรม วิธีการพื้นฐานของการปฏิบัติสังคมสงเคราะห์ที่เป็นการปฏิบัติงานโดยตรงต่อบุคคล ครอบครัว และกลุ่ม ที่รวมถึงแนวทาง ระบบ ค่านิยม การใช้รูปแบบการปฏิบัติงานเกี่ยวกับจิตสังคม พฤติกรรมและแนวคิดระบบ การใช้ทักษะทางวิชาชีพ เพื่อช่วยเหลือบุคคล ครอบครัว กลุ่มในการแก้ไขปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เศรษฐกิจสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านสัมพันธ์ภาพแบบเผชิญหน้า (direct face-to-face relationship) (ระพีพรรณ คำหอม, 2555) อนึ่ง งานสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการ

ยุติธรรมไทยนั้นได้รับอิทธิพลสำคัญมาจากประเทศอเมริกาจากแนวความคิดการลงโทษสู่แนวคิดของการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด ภาระหน้าที่หลักของนักสังคมสงเคราะห์คือ การช่วย สนับสนุน และปกป้องสิทธิของผู้ที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทอาญาทั้งผู้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรและตัวอาชญากรหรือผู้กระทำผิด ซึ่งสำหรับงานสังคมสงเคราะห์ในไทยนั้นได้กำหนดบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ตามข้อกำหนดการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรมโดยตามข้อกำหนดการปฏิบัติงานตำแหน่งงานนักสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยโดยสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ลักษณะงานที่ปฏิบัติของนักสังคมสงเคราะห์ที่กำหนดโดยสำนักงาน ก.พ. นั้นภายใต้กรอบการปฏิบัติงาน 4 ด้านหลัก คือ ด้านการปฏิบัติการ ด้านการวางแผน ด้านการประสานงาน ด้านการบริการ (เสาวธาร โพธิ์กลัด, 2563) ด้วยลักษณะการปฏิบัติงานดังกล่าวนี้จึงเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการผลานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน ที่ต้องเริ่มใช้หลักการสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังตั้งแต่ในเรือนจำ (inside prison) โดยมุ่งเน้นที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม พัฒนาพฤติกรรมนิสัย การวางแผนการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดอันเป็นไปตามแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู รวมไปถึงยังเป็นการปฏิบัติงานที่ต้องคำนึงไปถึงประเด็นนอกเรือนจำ (beyond prison) ในการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย การประสานงานให้การสงเคราะห์ การเป็นเสมือนสะพานเชื่อมผู้กระทำผิดให้เข้าถึงทรัพยากรในสังคมตลอดจนในประเด็น (beside prison) หรือ

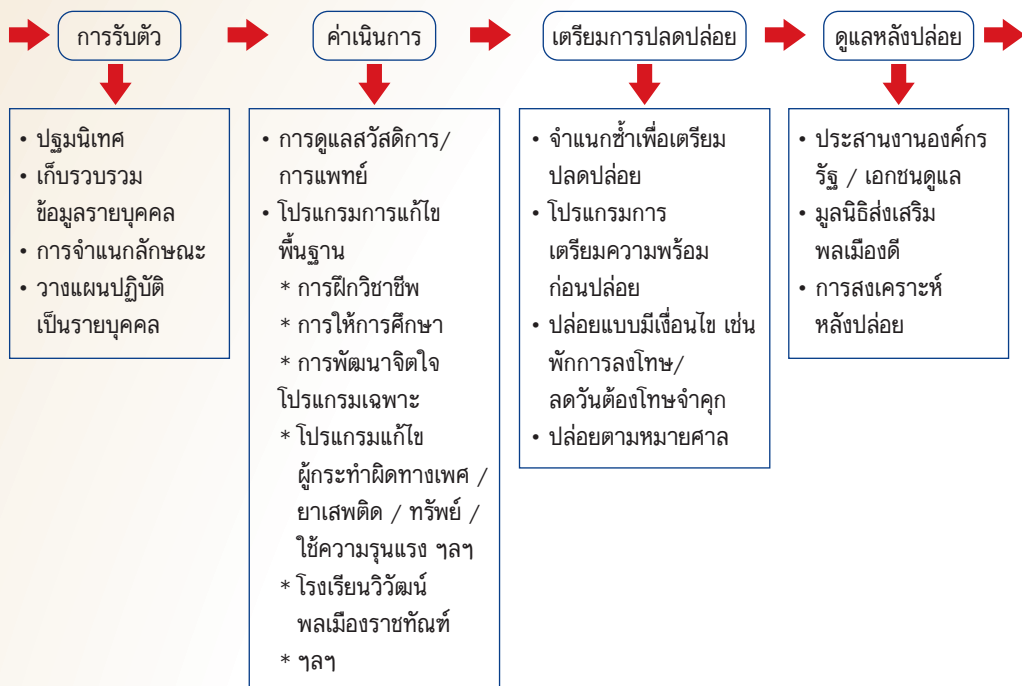
นโยบายต่าง ๆ ต่อการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดนั้น งานสังคมสงเคราะห์ก็เป็นเสมือนแนวทางที่จะกำหนดนโยบายต่าง ๆ ให้การช่วยเหลือผู้กระทำผิดอย่างเท่าเทียม

■ กระบวนการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุ

การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดหรือผู้ต้องขังสูงอายุในปัจจุบัน เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการหวนคืนสู่สังคมได้ดำเนินไปตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ได้กำหนดให้หมวด 6 มาตรา 64 มีสาระสำคัญกำหนดให้เรือนจำเรือนจำเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย โดยริเริ่มเตรียมการตั้งแต่ได้รับตัวผู้ต้องขังไว้ในเรือนจำเพื่อให้มีกระบวนการในการส่งเสริมและช่วยเหลือผู้ต้องขังได้อย่างถูกวิธีและเหมาะสมให้ผู้ต้องขังแต่ละคนกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้ รวมทั้งต้องให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดการเรื่องส่วนตัว เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและชุมชน ซึ่งในส่วนของกฎหมายและการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุทางราชทัณฑ์ได้จัดให้มีหลักสูตรอบรมการเตรียมพร้อมก่อนปล่อยเพื่อคืนคนดีสู่สังคมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ การสร้างความร่วมมือการพัฒนาพฤติกรรมนิสัยร่วมกันกับกรมกิจการสูงอายุ อาทิ การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในเรือนจำ อีกทั้งยังเป็นการปฏิบัติตามกฎหมายเฉพาะกลุ่มคือพระราชบัญญัติส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และหลักเกณฑ์การคัดเลือกนักโทษเด็ดขาดเข้าโครงการพักการลงโทษกรณีพิเศษเพื่อส่งเสริมคุณภาพ

ชีวิตนักโทษสูงอายุ โดยที่การดำเนินงานลักษณะนี้มีเจตนารมณ์ในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวคิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดและหลักสิทธิมนุษยชน อันเป็นไปเพื่อการคุ้มครองสิทธิให้กลุ่มผู้เปราะบางได้เข้าถึงสิทธิสวัสดิการ ได้รับการ

ปฏิบัติอย่างคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยที่การติดต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่การรับตัวมาคุมขัง จนถึงการดูแลหลังการปลดปล่อยซึ่งสามารถแสดงได้ดังแผนภาพนี้

ภาพที่ 1 การแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์

ที่มา. จาก คู่มือการจัดโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังตามลักษณะแห่งคดีและพฤติการณ์การกระทำผิด, จาก กรมราชทัณฑ์, 2561, นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์.

1. ขั้นตอนการรับตัว ในขั้นตอนการรับตัวผู้ต้องขังเข้ามาในเรือนจำและเข้าสู่ “แดนแรกรับ” ประมาณ 2 สัปดาห์ทางเรือนจำ/ทัณฑสถานจะดำเนินการจำแนกผู้ต้องขังออกเป็นกลุ่มเพื่อการควบคุม (จัดระดับการควบคุม) และจำแนกออกเป็นกลุ่มเพื่อการแก้ไข (วิเคราะห์จากพฤติกรรมของผู้ต้องขัง) เพื่อจัดทำเป็นแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังรายบุคคล (sentence

plan) โดยดำเนินการตรวจสอบข้อมูลผู้ต้องขัง อาทิ พฤติการณ์ทางคดี ปัญหาสุขภาพ ปัญหาทางสังคม การวิเคราะห์สาเหตุการกระทำผิด วิเคราะห์พฤติกรรมที่ผิดปกติ ซึ่งในระหว่างขั้นตอนนี้ผู้ต้องขังจะได้เข้าร่วมโครงการปฐมนิเทศ อันเป็นโปรแกรมที่ให้ความรู้ผู้ต้องขังใหม่เกี่ยวกับกฎระเบียบวินัยและฝึกวินัยพื้นฐานเพื่อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน คำแนะนำในการ

พัฒนาพหุตินิสัย ประโยชน์ที่ผู้ต้องขังจะได้รับจากการพัฒนาตนเอง

2. ขั้นตอนการ ในขั้นตอนนี้จะเป็นการนำเสนอดำเนินงานแก้ไขฟื้นฟูอบรมให้ความรู้เพื่อพัฒนาพหุตินิสัย (coach) อันประกอบด้วยโปรแกรมพื้นฐานและโปรแกรมเฉพาะ โดยอาศัยตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545–2564 ยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการส่งเสริมผู้สูงอายุ มาตรการส่งเสริมความรู้ด้านการส่งเสริมคุณภาพป้องกันและดูแลตนเองที่ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยการแก้ไขฟื้นฟูและพัฒนาพหุตินิสัย ส่งเสริมและจูงใจให้ผู้ต้องขังเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าการดูแลสิทธิและสวัสดิการได้ดำเนินการโดยอาศัยความร่วมมือจากกรมกิจการผู้สูงอายุ ดังต่อไปนี้ สร้างบรรยากาศในการพัฒนาพหุตินิสัยเพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังสูงอายุปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีภายหลังพ้นโทษ จัดสรรงบประมาณให้แก่เรือนจำ/ทัณฑสถานประมาณปีละ 2,000,000 บาท เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ต้องขังสูงอายุทุกปี ให้สอดคล้องกฎหมายมาตรฐานระดับนานาชาติในเรื่องสังคมสูงวัย อาทิ การจัดหลักสูตรโครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยผู้สูงอายุ กำหนดแนวทางการจัดทำข้อมูลผู้ต้องขังสูงอายุยังมียุบายให้ทางเรือนจำดำเนินการการสรุป การจัดเก็บสถิติผู้ต้องขังสูงอายุ/ผู้ได้รับการปล่อยตัวสูงอายุเพื่อใช้เป็นข้อมูลศึกษาวิจัย จัดทำข้อมูลและประวัติผู้ต้องขังสูงวัยที่อยู่ในความควบคุมดูแลและผู้ที่สามารถติดต่อได้ในกรณีฉุกเฉิน เพื่อสำรวจสภาพปัญหาความต้องการแนวทางการส่งเสริมความช่วยเหลือ (กรมราชทัณฑ์, 2563)

3. ขั้นตอนเตรียมการปลดปล่อย ตามที่กรมราชทัณฑ์ได้จัดสวัสดิการให้ผู้ต้องขังทั่วไป

ด้านสุขภาพอนามัยผู้ต้องขังสูงอายุ การส่งเสริมการดูแลสุขภาพจิต และจัดโครงการสวัสดิการผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลตามสิทธิการให้ปรึกษาและสังคมสงเคราะห์พร้อมกับกำหนดบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ในช่วง 3-6 เดือนก่อนปล่อยต่อการประเมินความต้องการและความเสี่ยง พร้อมทั้งให้คำปรึกษาผู้ต้องขังตลอดจนการประสานหน่วยงานภาคสังคมโดยที่หลังจากการดำเนินการแก้ไขฟื้นฟูในขั้นตอนการแล้วโดยทั่วไปในขั้นตอนเตรียมการปลดปล่อยทางราชทัณฑ์จะมีทั้งโปรแกรมเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยในเรือนจำ/ทัณฑสถาน (ระบบปิด) และโครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยแบบเข้มข้น (ระบบเปิด/เรือนจำโครงสร้างเบา)

4. ขั้นตอน/ติดตามหลังปล่อย การได้รับการปล่อยตัวของผู้ต้องขังสูงอายุจะมีสองกรณีหลักคือ กรณีผู้ได้รับการพักการลงโทษและลดวันต้องโทษจำคุก ทั้งในรูปแบบการได้รับการปล่อยตัวพักการลงโทษ ลดวันต้องโทษ และการพระราชทานอภัยโทษและอภัยโทษลดโทษปล่อยตัว อนึ่ง กรณีผู้ได้รับการพักการลงโทษและลดวันต้องโทษจำคุกจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบหลักของงานคุมประพฤติ พนักงานคุมประพฤติคือการดำเนินการสืบเสาะและพินิจควบคุมและสอดส่อง ติดตาม ดูแล ให้คำแนะนำและช่วยเหลือผู้กระทำผิดภายใต้เงื่อนไขการคุมความประพฤติ เพื่อช่วยให้ผู้กระทำผิดปรับปรุงแก้ไขนิสัยความประพฤติจนสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขและไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ โดยที่บทบาทของพนักงานคุมประพฤติจะมีหลายประการ กล่าวคือ เป็นทั้งผู้รักษากฎหมายดูแลผู้ถูกคุมความประพฤติและ

เป็นนักสังคมสงเคราะห์ทำงานด้าน แก้อาชีพฟื้นฟู ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวิถีชีวิตของผู้กระทำผิด (ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์, 2561) ทั้งนี้ สำหรับ กรณีผู้พ้นโทษ (ผู้ที่ได้รับการพระราชทานอภัยโทษ และอภัยโทษลดโทษปล่อยตัว) ในมติการ สงเคราะห์ผู้พ้นโทษนั้นมีความเกี่ยวข้องของ ท้องถิ่นตามแผนการรองรับการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับ การพระราชทานอภัยโทษและอภัยโทษลดโทษ ปล่อยตัว ปี พ.ศ. 2559 เริ่มจากทางเรือนจำจะ ดำเนินการส่งหนังสือติดตามดูแลช่วยเหลือ ผู้พ้นโทษต่อไปยังกระทรวงมหาดไทยอัน ประกอบด้วย กรมการปกครอง กรมส่งเสริม ปกครองท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร ซึ่งทางกรมจะ ประสานผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดในการ มอบนโยบายให้นายอำเภอ/ท้องถิ่นจังหวัด อบต. อบจ. อปท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ ทุกแห่งดำเนินการติดตามดูแลช่วยเหลือให้ คำแนะนำผู้พ้นโทษและครอบครัว (กรมราชทัณฑ์, 2563)

■ บทวิเคราะห์กระบวนการแก้ไขฟื้นฟู ผู้ต้องขังสูงอายุไทยในปัจจุบัน

ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 64 หมวด 6 ได้กำหนดให้เรือนจำ เรือนจำเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย โดยริเริ่มเตรียม การตั้งแต่ได้รับตัวผู้ต้องขังไว้ในเรือนจำ..... ดังนั้น เมื่อแรกจับจึงต้องมีกระบวนการจำแนก ผู้ต้องขังอันเป็นไปทั้งการควบคุมและการจำแนก เพื่อแก้ไขฟื้นฟู ซึ่งจากการศึกษากระบวนการ ข้างต้นตั้งแต่ขั้นตอนแรกจับ ขั้นตอนการ ขั้นเตรียมการปล่อยตัว ขั้นดูแลติดตามหลังปล่อย พบว่าในภาพรวมของกระบวนการยังคงมี

อุปสรรคในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง สูงอายุ ประกอบกับจากการวิเคราะห์เชื่อมโยง กับแนวความคิดการแก้ไขฟื้นฟู หลักสิทธิมนุษยชน แนวทางการผสมผสานรอยต่อและการปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์ ในแต่ละขั้นตอนการปฏิบัติงาน นำมาสู่แนวทางการปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังสูงอายุ ดังนี้

1. ขั้นตอนการรับตัว – ต่อแนวโน้มที่จะถูก ละเลยจากการจำแนกเข้าจัดไว้เป็นกลุ่มพิเศษ เพื่อนำสู่ขั้นตอนดำเนินการบำบัดแก้ไขฟื้นฟู

กล่าวคือตามคู่มือการปฏิบัติกับผู้ต้องขังในเรือนจำ สำหรับการจำแนกผู้ต้องขังจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ ต่อการเข้าโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟู หากแต่ ในสภาวะความเป็นจริงโดยที่ลักษณะผู้ต้องขัง สูงอายุมีลักษณะแตกต่างกันคือมีทั้งกรณีผู้ต้องขัง ที่ได้รับการพิพากษาจำคุกตั้งแต่ยังไม่เข้าสู่วัย สูงอายุ และกรณีถูกพิพากษาจำคุกในวัยสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) สำหรับลักษณะนี้ทางราชทัณฑ์ จำเป็นต้องดำเนินการไปตามการปฏิบัติงานกับ ผู้ต้องขังกลุ่มพิเศษ กล่าวคือ จำแนกผู้ต้องขังสูงวัย ไว้ในเป็นกลุ่มพิเศษจัดให้อยู่ร่วมกันและปะปน กับผู้ต้องขังวัยอื่นเพื่อความสะดวกต่อการดูแล และให้การช่วยเหลือได้ทันทั่วถึงเพื่อประโยชน์ ในขั้นตอนจัดโปรแกรมเฉพาะต่อไป และหาก ผู้ต้องขังที่ถูกพิพากษาในวัยหนุ่มสาวและชรา ในเรือนจำ ทางเรือนจำโดยหลักการจึงจำเป็นต้องมีการจำแนกเข้าเพื่อประโยชน์ต่อการแก้ไข ฟื้นฟูตามความเหมาะสม

อย่างไรก็ดี สำหรับการจำแนกเข้าในกรณี ผู้ต้องขังที่จะได้รับการปล่อยตัวเมื่อชราในอนาคต ในกรณีนี้หากพิจารณาเฉพาะตามแนวทางการ ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกลุ่มพิเศษ เนื่องด้วยอายุ ยังไม่ถึง 60 ปีบริบูรณ์ตามการนิยามผู้ต้องขัง

สูงอายุอิงตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 จะมีแนวโน้มที่จะถูกละเลยจากการจำแนกซ้ำ จัดไว้เป็นกลุ่มพิเศษ เพื่อนำสู่ขั้นตอนดำเนินการ บำบัดแก้ไขฟื้นฟูการเตรียมความพร้อมก่อน ปลดปล่อยลักษณะเฉพาะสำหรับผู้สูงวัย หากแต่จะ ได้รับการปล่อยตัวเมื่อชรา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ต้องขังคดียาเสพติดที่ต้องโทษระยะยาวได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษน้อยซึ่งบางรายต้องโทษ ถึง 20 ปีขึ้นไป และไม่เข้าหลักเกณฑ์การพัก การลงโทษ การลดวันต้องโทษจำคุกโดยที่ติดคุก ตั้งแต่วัยหนุ่มสาว ทำให้ผู้ต้องขังกลุ่มนี้ (กลุ่มที่ถูกพิพากษาจำคุกตั้งแต่วัยหนุ่มสาวแต่อาจได้รับการปล่อยตัวเมื่อวัยชราหรือชราเมื่อพ้นจาก เรือนจำ) อาจสูญเสียโอกาสในการได้รับการ จำแนกซ้ำเพื่อเป็นกลุ่มผู้ต้องขังพิเศษแม้จะถูก ปล่อยตัวเมื่อชรา และมีโอกาสถูกละเลยต่อ การได้รับความรู้การเตรียมพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุ การได้รับความรู้ด้านสิทธิและสวัสดิการผู้สูงอายุ การฝึกอาชีพที่สอดคล้องกับร่างกาย การพัฒนา ทางร่างกายและจิตใจตั้งแต่ในเรือนจำ การเตรียม ความพร้อมก่อนปล่อยที่สอดคล้องกับสภาพ ร่างกายความสูงวัย การใช้ประโยชน์จากการ ฝึกอาชีพเมื่อพ้นสู่ชุมชน

ดังนั้น ในขั้นตอนนี้อาศัยตามแนวคิด การแก้ไขฟื้นฟูที่จำต้องจำแนกผู้ต้องขังโดย คำนึงถึงอนาคตหลังพ้นโทษและการปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์ที่คำนึงถึงหลักความแตกต่าง ของบุคคล จำเป็นต้องให้นักสังคมสงเคราะห์ ดำเนินการในการจำแนก ซึ่งหากเล็งเห็นแล้วว่า แม้ผู้ต้องขังยังไม่เข้าสู่ช่วงวัยชราหากแต่จะได้รับการ ปล่อยตัวเมื่อเข้าสู่ช่วงวัยสูงอายุก็ควรต้อง จำแนกให้อยู่ในกลุ่มสูงวัยที่จะต้องได้รับการ ดูแลซึ่งจะต่อเนื่องไปในขั้นตอนการเพื่อให้

ผู้ต้องขังได้รับการอบรมที่สอดคล้องกับลักษณะ สภาพทางร่างกาย ตลอดจนการอบรมให้ความรู้ ด้านสิทธิและสวัสดิการ ทั้งนี้ในการจำแนก ควรประเมินความเสี่ยงความต้องการเบื้องต้น ตามองค์ประกอบการประเมินภาวะจิตสังคม ของผู้สูงอายุด้วย ได้แก่ ข้อมูลส่วนตัว อาการ สำคัญ ประวัติการเจ็บป่วยทางร่างกายและ ทางจิต ประวัติการใช้ยา แอลกอฮอล์ การถูก ทารุณกรรม ประวัติครอบครัวสังคมน การงาน/ อาชีพ การศึกษา ประวัติทางการเงินหรือปัญหา ทางการเงิน ซึ่งจำเป็นต้องใช้นักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ในการดำเนินการ

2. ขั้นตอนการ - ต่อการใช้งบประมาณ และประสิทธิภาพการแก้ไขฟื้นฟูที่เหมาะสมกับ สภาพร่างกายหรือความชรา ในประเด็นการ พัฒนาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการ แก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุ กล่าวคือแม้ตาม แนวทางการปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังสูงอายุที่ ทางราชทัณฑ์ได้กำหนดการจัดสรรงบประมาณ ให้แก่เรือนจำ/ทัณฑสถานประมาณปีละ 2,000,000 บาท เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ต้องขัง สูงอายุให้สอดคล้องกฎหมายมาตรฐานระดับนานาชาติ ในเรื่องสังคมสูงวัย อย่างไรก็ตามการจัดสรร งบประมาณจะขึ้นอยู่กับพิจารณาในแต่ละปี งบประมาณและใช้เพื่อจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นหลัก เช่น เสื้อกันหนาว แว่นสายตาสำเร็จรูป อาหารเสริมและยารักษาโรค ดังนั้น การใช้เพื่อ พัฒนาหลักสูตรเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย ทั้งสำหรับผู้ต้องขังทั่วไปหรือผู้สูงอายุให้มีระยะ เวลาที่เหมาะสม สอดคล้องกับความถนัดผู้ต้องขัง หรือฝึกเพื่อให้เกิดความชำนาญด้านอาชีพจึงยัง ไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึงนัก (กรวรรณ คำกรเกตุ, 2559) นั้นหมายถึงจำนวนผู้ต้องขัง

สูงอายุที่พ้นจากเรือนจำอาจมิใช่ทุกคนที่จะได้รับการประเมินความต้องการ ความเสี่ยง และให้การช่วยเหลือ วางแผนการแก้ไขฟื้นฟูตามความต้องการเฉพาะหรือได้รับการอบรมที่สอดคล้องกับความถนัดตน อีกทั้งในด้านผู้เชี่ยวชาญแก้ไขฟื้นฟู ที่ควรได้รับการแก้ไขฟื้นฟูตามรายการณี (individual rehabilitation) เพื่อที่จะวางแผนอนาคตนอกเรือนจำให้เหมาะสมกับบริบทผู้สูงวัยแต่ละรายที่จำเป็นต้องมีกระบวนการสังคมสงเคราะห์รายบุคคล (case work) หรือการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์แบบกลุ่ม (group work) ในเรือนจำอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งในทางปฏิบัติยังคงพบว่า จำนวนตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์อัตราส่วนของนักสังคมสงเคราะห์ต่อผู้ต้องขังทั่วประเทศเท่ากับ 1 ต่อ 1,744 ซึ่งมากกว่าที่กำหนดไว้ ในขณะที่ข้อกำหนดนานาชาติกำหนดให้อัตราส่วนนักสังคมสงเคราะห์ต่อผู้ต้องขังในหนึ่งเรือนจำเท่ากับ 1 ต่อ 3 ดังนั้นแล้วการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย (social casework) จึงไม่สามารถทำได้อย่างเต็มรูปแบบ เนื่องด้วยภาระงานมากเกินไป นอกจากนี้การดำเนินงานในทีมสหวิชาชีพในปัจจุบันยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านจำนวนผู้เชี่ยวชาญที่มีความเชี่ยวชาญและข้อจำกัดต่อการเชื่อมประสานชุมชนครอบครัวผู้กระทำผิดให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟู (Thailand Institute of Justice, 2014) ประกอบกับการการแก้ไขฟื้นฟูอย่างบูรณาการในแง่มิติของการร่วมมือหน่วยงานภาครัฐ อาทิ หน่วยงานราชทัณฑ์ หน่วยงานคุมประพฤติ กรมกิจการผู้สูงอายุ ซึ่งเรียกได้ว่าการเชื่อมโยงการปฏิบัติงานในรูปแบบเครือข่ายภายในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานภาคประชาสังคม ท้องถิ่น และครอบครัวในการเตรียมการ

ปลดปล่อย การวางแผนการใช้ชีวิตหลังพ้นโทษ หรือแนวทางที่ผู้สูงวัยจะสามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการในสังคมที่ชัดเจนนั้นยังคงไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมในการช่วยเหลือผู้ต้องขังสูงอายุที่จะหวนคืนสู่สังคมในอนาคต

ด้วยข้อจำกัดงบประมาณเจ้าหน้าที่ข้างต้น ดังนั้นในแนวทางแก้ไขปัญหานี้ไม่เพียงแต่เรือนจำ ทนตสถานที่จักต้องดำเนินการตามแบบคำร้องขอรับการสงเคราะห์ ให้คำปรึกษา แนะนำ การช่วยเหลือ บำบัด ฟื้นฟู คุ้มครองและพัฒนาผู้ต้องขังสูงอายุ แต่ยังสามารถอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม อาสาสมัคร โดยเฉพาะความร่วมมือกับกรมกิจการผู้สูงอายุ หรือหน่วยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดสรรการดำเนินงานเชิงรุกให้ความรู้เรื่องสิทธิสวัสดิการ ความรู้เรื่องอาชีพ การสร้างรายได้ การดูแลตนเองของผู้สูงอายุอย่างถูกต้องตามสุขลักษณะ การจัดการความขัดแย้งในครอบครัว การจัดการความเครียดกิจกรรมทางศาสนาตลอดจนกิจกรรมที่เหมาะสมกับช่วงวัย ขยายโรงเรียนผู้สูงอายุในทุกเรือนจำ รวบรวมทรัพยากรที่เกี่ยวข้องเสนอช่องทางส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ อีกทั้งยังสามารถอาศัยหน่วยงานภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ส่งเสริมการสร้างรายได้อาชีพผู้สูงอายุ สร้างเครือข่ายงานอาสาสมัครจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการดำเนินงานส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ หรือมีการแต่งตั้งให้เจ้าหน้าที่ผู้ให้ความช่วยเหลือประสานงานต่าง ๆ เป็นผู้จัดการรายการณี (case manager) ตามแนวทางสังคมสงเคราะห์ในการประสานงานส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงยังเป็นการปฏิบัติงานที่ต้องคำนึงไปถึงประเด็นนอกเรือนจำ (beyond prison) ในการเตรียม

ความพร้อมก่อนปล่อยโดยดำเนินการตั้งแต่ในเรือนจำ

3. ขั้นตอนเตรียมการปลดปล่อย – ต่อหลักสูตรเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยและข้อจำกัดหลักเกณฑ์การคัดเลือกนักโทษเด็ดขาดเข้าโครงการพักการลงโทษ ผู้ต้องขังสูงอายุส่วนใหญ่ตามแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกลุ่มพิเศษนั้นจะต้องเข้าร่วมโปรแกรมเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยในเรือนจำ/ทัณฑสถานสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ (ระบบปิด) ซึ่งจะเป็นหลักสูตรการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุโดยเฉพาะ เว้นแต่กรณีที่ไม่ได้ชราในเรือนจำบางรายหากเข้าเกณฑ์การเข้าร่วมโครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยแบบเข้มข้น (ระบบเปิด/เรือนจำโครงสร้างเบา) โดยจะต้องมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เป็นผู้เจ็บป่วยหรือมีโรคประจำตัว ที่จะสามารถเข้ารับการฝึกระเบียบวินัยได้หากสภาพร่างกายไม่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าร่วมกิจกรรมกระบวนการฝึกอบรมทั้งนี้ด้วยวัตถุประสงค์โครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยแบบเข้มข้น (ระบบเปิด/เรือนจำโครงสร้างเบา) ที่จะเน้นที่การพัฒนาด้านร่างกาย การฝึกและเสริมสร้างระเบียบวินัยด้านการประกอบอาชีพเป็นหลัก อาทิ อาชีพเกษตรกรรม ปศุสัตว์ อนึ่งหากคำนึงถึงอนาคตผู้ต้องขังแม้นตอนอยู่ในเรือนจำจะยังไม่เข้าสู่วัยชราแต่เมื่อได้รับการปล่อยตัวด้วยข้อจำกัดของสภาพร่างกายและกิจกรรมที่ฝึกในอดีตอาจจะไม่สอดคล้องกับความชรา อีกทั้งในแง่ความพร้อมและความต่อเนื่องของกิจกรรมการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยก็ยังคงขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของแต่ละเรือนจำและทัณฑสถาน

นอกจากนี้ในเรื่องของหลักเกณฑ์การคัดเลือกนักโทษเด็ดขาดเข้าโครงการพักการลงโทษ

กรณีมีเหตุเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตนักโทษเด็ดขาดสูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป (กรมราชทัณฑ์, 2563) เพื่อสร้างโอกาสให้นักโทษเด็ดขาดสูงอายุได้รับการอบรมเตรียมความพร้อมก่อนกลับไปสู่สังคม โดยนักโทษต้องมีคุณสมบัติเป็นไปตามหลักเกณฑ์ทั่วไป จึงจะได้รับประโยชน์ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว ซึ่งหนึ่งในนั้นคือต้องมีผู้อุปการะมีที่อยู่เป็นหลักแหล่งและยินดีอุปการะ หากผู้ต้องขังสูงอายุไม่มีผู้อุปการะ ไร้ญาติหรือผู้อุปการะไม่ยินยอมที่จะอุปการะ อาจไม่เข้าตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้แม้ทางราชทัณฑ์จะสามารถดำเนินการประสานสถานสงเคราะห์ หรือกรมกิจการผู้สูงอายุเพื่อรองรับแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยที่ทางกรมกิจการผู้สูงอายุมิมีการดำเนินงานหลัก ๆ คือ กรณีผู้พ้นโทษประสบปัญหาการดำรงชีวิตในสังคมซึ่งจะถูกนิยามเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะยากลำบาก ซึ่งสามารถได้รับความช่วยเหลือหากประสบปัญหาด้านที่อยู่อาศัย อาหารและเครื่องนุ่งห่ม ตามประกาศกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่องการคุ้มครองการส่งเสริม และสนับสนุนการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบความเดือดร้อนซึ่งจะช่วยเหลือตามวงเงินครั้งละ 3,000 บาท ได้ไม่เกิน 3/ครั้ง/คน/ปี เป็นหลักหรือประสานส่งต่อศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุกรณีไร้ที่พึ่ง (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2558) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณากรณีผู้ต้องขังที่ไม่มีญาติส่วนใหญ่จึงมีแนวโน้มที่จะไม่ได้ประโยชน์จากหลักเกณฑ์พักการลงโทษดังกล่าวหากไม่มีญาติ และเสียโอกาสในการได้รับอิสรภาพจากการพักการลงโทษ และแม้จะไม่เข้าเกณฑ์แต่ยังคงเผชิญความเสี่ยงที่แม้จะใกล้กำหนดปล่อยตัว ยังคงขาดผู้อุปการะดูแล

ดังนั้น เพื่อเป็นการประสานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชนอย่างไร้รอยต่อ โดยตั้งแต่ในเรือนจำมีความจำเป็นต้องร่วมมือให้เกิดมีการวางแผนอนาคตหลังพ้นโทษ สำรวจ รวบรวม สรุป การจัดเก็บสถิติ เตรียมและตรวจสอบเอกสารต่าง ๆ สำหรับผู้ต้องขังที่จำเป็นต้องใช้หลังพ้นโทษ ประเมินก่อนปล่อย ควรมีการสร้างฐานข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ต่อการส่งต่อการใช้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังร่วมกันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยมีการจัดระบบขึ้น ความลับของข้อมูล อีกทั้งอาศัยความร่วมมือจากท้องถิ่น/ครอบครัว ในกระบวนการร่วมวางแผนการแก้ไขฟื้นฟู แผนอนาคตหลังพ้นโทษ ในหลักสูตรเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย ผู้สูงอายุ อาทิ การสร้างวงพูดคุยตามความต้องการและความเสี่ยง ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่วัยสูงอายุ การดูแลผู้สูงอายุให้กับผู้ต้องขัง ครอบครัว ท้องถิ่น ประสานงานกรมกิจการผู้สูงอายุหรือสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพัฒนาช่องทางหรือระบบการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้สูงอายุตั้งแต่ยังไม่พ้นจากเรือนจำ เพื่อให้ผู้ต้องขังสูงอายุทุกคนได้รับการจัดสวัสดิการและสงเคราะห์ช่วยเหลือตามความจำเป็นพื้นฐานตามหลักสิทธิมนุษยชนต่อการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายที่กำหนด กรมคุมประพฤติหรือท้องถิ่นในฐานะรับช่วงต่อจากเรือนจำจะต้องดำเนินการต่อและใช้ประโยชน์จากข้อมูลข้อเท็จจริง ผู้กระทำผิดตามแผนการแก้ไขฟื้นฟู ตลอดจนติดตามการเข้าถึงสิทธิและบริการของผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในหลักสูตรเตรียมพร้อมก่อนปล่อย รวมไปถึงการเตรียมการประสานงานส่งต่อ

หน่วยงานทรัพยากรที่เกี่ยวข้องตามความต้องการและความเสี่ยงผู้สูงอายุ

4. ขั้นตอน/ติดตามหลังปล่อย – ต่อการขาดความเชื่อมโยงการติดตามหลังปล่อยระหว่างหน่วยงาน การได้รับการปล่อยตัวของผู้ต้องขังสูงอายุจะมีสองกรณีหลักคือ กรณีผู้ได้รับการพักการลงโทษและลดวันต้องโทษจำคุก ทั้งในรูปแบบการได้รับการปล่อยตัวพักการลงโทษ ลดวันต้องโทษ และการพระราชทานอภัยโทษและอภัยโทษลดโทษปล่อยตัว

กรณีการได้รับปล่อยตัวคุมประพฤติ จะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบหลักของงานคุมประพฤติที่เป็นเป็นทั้งผู้รักษากฎหมายดูแลผู้คุมความประพฤติและเป็นนักสังคมสงเคราะห์ทำงานด้านแก้ไขฟื้นฟู ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวิถีคิดของผู้กระทำผิด อย่างไรก็ตามในงานคุมประพฤตินั้นมีลักษณะการปฏิบัติงานที่ยังคงมีกฎหรือกติกาที่มีการแบ่งกลุ่มหรือแนวทางการปฏิบัติงาน คุมประพฤติสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ ระเบียบการปฏิบัติงานต่าง ๆ จึงใช้ปฏิบัติกับผู้ที่ได้รับการปล่อยตัวคุมประพฤตินั้นทุกกลุ่ม หากต้องการความช่วยเหลือจะได้รับการสงเคราะห์ตามระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยการสงเคราะห์ พ.ศ. 2560 ด้านและสิทธิและสวัสดิการเท่านั้น โดยยังคงไม่ปรากฏถึงความเชื่อมโยงจากกฎเกณฑ์กฎหมาย แนวปฏิบัติอย่างเป็นทางการของหน่วยงานคุมประพฤติกับกรมกิจการสูงอายุ ตลอดจนการประสานงานอาสาสมัครคุมประพฤติกับอาสาสมัครภาคสังคมระดับท้องถิ่นยังเป็นรูปธรรมยังคงไม่ปรากฏ และด้วยเหตุที่ยังไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์ผู้สูงอายุโดยเฉพาะ การดำเนินงานปัจจุบันหากผู้สูงอายุต้องการความช่วยเหลือจึงเป็นได้แต่เพียงการ

แนะนำให้ผู้สูงอายุหรือญาติติดต่อขอรับการสงเคราะห์หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือต้องเขียนคำร้องขอรับการสงเคราะห์พนักงานคุมประพฤติเพื่อประสานส่งต่อแทน

อนึ่ง สำหรับกรณีผู้พ้นโทษ (ผู้ที่ได้รับการพระราชทานอภัยโทษ และอภัยโทษลดโทษปล่อยตัว) ในมิติการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษนั้นมีความเกี่ยวข้องของท้องถิ่นและเรือนจำตามแผนการรองรับการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับการพระราชทานอภัยโทษ และอภัยโทษลดโทษปล่อยตัว ปี พ.ศ. 2559 เริ่มจากทางเรือนจำจะดำเนินการส่งหนังสือติดตามดูแลช่วยเหลือผู้พ้นโทษต่อไปยังกระทรวงมหาดไทยอันประกอบด้วย กรมการปกครอง กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร ซึ่งทางกรมจะประสานผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดในการมอบนโยบายให้นายอำเภอ/ท้องถิ่นจังหวัด อบต. อบจ. อปท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ทุกแห่งดำเนินการติดตามดูแลช่วยเหลือให้คำแนะนำผู้พ้นโทษและครอบครัว ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการที่เน้นการดำเนินงานตามระบบราชการที่ต้องใช้ระยะเวลาในการประสานงานโดยที่ยังคงไม่มีตัวแทนจากชุมชน หรือผู้ใหญ่บ้านได้ทำความรู้จักวางแผนชีวิตหลังพ้นโทษร่วมกับผู้ต้องขังตั้งแต่ระยะเวลาที่ใกล้ได้รับการปล่อยตัวเพื่อให้เกิดการเตรียมพร้อมและการส่งเสริมการยอมรับอย่างแท้จริง

ท้ายที่สุดเมื่อผู้ต้องขังต้องหวนคืนสู่สังคมอันดับแรกท้องถิ่นจำเป็นต้องรายงานการติดตามหลังปล่อยร่วมดำเนินการและสนับสนุนให้ผู้ต้องขังและครอบครัวดำเนินการตามการวางแผนแก้ไขฟื้นฟูที่ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุเข้าถึงทรัพยากร

ท้องถิ่นหรือกิจกรรมในชุมชน เผื่อระวังเชิงคุ้มครองสังคม จัดสภาพแวดล้อม อาคาร สถานที่ บ้านพัก ส่งเสริมให้เกิดการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน กรณีต้องการความช่วยเหลือระยะยาวให้วางแผนการดูแลระยะยาว หรือส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อป้องกันมิให้ผู้สูงอายุตกเป็นบุคคลชายขอบ เชื่อมโยงการดำเนินงานอาสาสมัครภาครัฐและภาคประชาชนเช่น อาสาสมัครคุมประพฤติ (อสค.) อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (อสภ.) อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน (อผส.) เพื่อประสานความร่วมมือช่วยเหลือดูแลผู้พ้นโทษในพื้นที่ โดยหากได้รับการปล่อยตัวแบบมีเงื่อนไขกรมคุมประพฤติในฐานะผู้รับผิดชอบ สอดส่อง ดูแล ติดตาม จำเป็นต้องตระหนักถึงความแตกต่างของมนุษย์โดยที่มีอาจปฏิบัติกับผู้สูงอายุเช่นเดียวกับวัยอื่นๆ เนื่องด้วยมีความเปราะบางซับซ้อนและเสี่ยงต่อการเป็นบุคคลชายขอบหรืออาจเป็นภาระซ้ำของสังคม จึงควรจัดทำแนวทางการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องประสานกับท้องถิ่นเชื่อมโยงอาสาสมัครในการแก้ไขฟื้นฟู ประสานงานกรมกิจการผู้สูงอายุให้ได้รับการสงเคราะห์อย่างรวดเร็วตามสิทธิพึงได้อีกทั้งผู้มีความรู้เฉพาะอย่างกรมกิจการผู้สูงอายุควรมีส่วนร่วมในการติดตามการเข้าถึงสิทธิและบริการของผู้สูงอายุ สสำรวจ ประเมินความเสี่ยงความต้องการเพิ่มเติมดำเนินการให้คำปรึกษา แนะนำการช่วยเหลือ บำบัด ฟื้นฟู คุ้มครองและพัฒนาผู้สูงอายุ สนับสนุนให้เกิดโรงเรียนผู้สูงอายุในทั่วทุกภูมิภาค จัดกิจกรรมสร้างวงพูดคุยความต้องการผู้สูงอายุในตำบล ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ พูดคุยแลกเปลี่ยน

วิธีการดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องคุ้มครองสิทธิให้ผู้พ้นโทษเข้าถึงสิทธิและบริการตามที่เขาสสมควรได้รับในฐานะพลเมือง ซึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมทำงานในเครือข่ายผู้สูงอายุ ร่วมกันต่อการให้การสงเคราะห์ ดำเนินการแก้ไขฟื้นฟู ส่งเสริมการสร้างรายได้โอกาสในการทำงานของผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถหวนคืนสังคมอย่างมีคุณค่ามีแผนรองรับชีวิตหลังพ้นโทษ

■ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในภาพรวมการออกแบบบริหารงานยุติธรรมต่อการแก้ไขฟื้นฟูการผลานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชนกรณีผู้ต้องขังสูงอายุนี้ไม่สามารถดำเนินการได้ในลักษณะการจัดแบ่งหน้าที่แบบตายตัว (fixed) ดังนั้น จากการวิเคราะห์ตามแต่ละขั้นตอนการปฏิบัติกับผู้ต้องขัง และหลักการผลานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน งานราชทัณฑ์ควรมีลักษณะที่เป็นองค์กรกลางเนื่องด้วยมีความใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตั้งแต่ในเรือนจำ โดยที่แต่ละหน่วยงาน (กรมคุมประพฤติ กรมกิจการผู้สูงอายุ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ตลอดจนภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง) ที่อยู่รายล้อมแท้จริงแล้วสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูตั้งแต่ในเรือนจำ (in care) อีกทั้งยังควรกำหนดให้มีผู้ปฏิบัติงานแก้ไขฟื้นฟู (case manager) มีลักษณะทำหน้าที่เสมือนเป็นผู้ฝึกสอน รับผิดชอบประสานงานกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาวะกาย จิต สังคมผู้สูงอายุ และทำงานอย่างบูรณาการอย่างต่อเนื่อง ใช้ประโยชน์จากการรวบรวมข้อมูล

ส่งต่อการแผนการแก้ไขฟื้นฟู ให้แก่พนักงานคุมประพฤติหรือตัวแทนของท้องถิ่นอาสาสมัครที่จะต้องรับช่วงในงานสงเคราะห์หลังปล่อย (after care) ต่อการเป็นผู้ประสานงานต่อไปในการติดตาม (mentor) ซึ่งท้ายที่สุดงานแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดนี้ย่อมสำเร็จเพียงด้านเดียวมิได้ หากปราศจากการพัฒนาระบบสิทธิและสวัสดิการในสังคมให้สอดคล้องตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสังคม ตลอดจนความร่วมมือของประชาชนร่วมกันดังข้อเสนอแนะแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงกฎหมาย ควรมีข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำหรือกฎหมายในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสูงอายุ ตลอดจนมาตรการรองรับผู้พ้นโทษสูงอายุเนื่องจากกระทรวงยุติธรรมมีกรมคุมประพฤติและกรมราชทัณฑ์ซึ่งทำงานกับผู้กระทำผิดโดยตรง จึงสามารถรับงานสงเคราะห์ผู้พ้นโทษได้อย่างต่อเนื่อง หากกำหนดให้มีกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักคือ กระทรวงยุติธรรม (โดยกรมคุมประพฤติ กรมราชทัณฑ์) และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (โดยกรมกิจการผู้สูงอายุ) เป็นหน่วยงานหลักในการปฏิบัติตามกฎหมาย และมีหน่วยงานสนับสนุน ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น) กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ รวมถึงภาคี เครือข่ายภาคประชาชน ได้แก่องค์กรอาสาสมัครองค์กรสาธารณประโยชน์ และ NGO ซึ่งควรมุ่งการคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้พ้นโทษสูงอายุเพื่อให้กลุ่มบุคคลกลุ่มนี้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ

ที่นอกจากสิทธิผู้สูงอายุแล้ว ควรระบุหน่วยงานใด ต้องรับผิดชอบ งบประมาณมาจากแหล่งใด เป็นต้น

ควรกำหนดให้มีการพิจารณาพักการลงโทษ ผู้ต้องขังสูงอายุ ซึ่งแม้ในหลักเกณฑ์การคัดเลือก นักโทษเด็ดขาดเข้าโครงการพักการลงโทษกรณี มีเหตุเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตนักโทษเด็ดขาด สูงอายุ ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ ต้องมีผู้อุปการะที่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งและยินดี อุปการะ กรณีนี้หากผู้สูงอายุไร้ญาติหรือญาติ ไม่ยินยอมก็จะไม่ได้รับประโยชน์จากหลักเกณฑ์ ดังกล่าวซึ่งกระทบต่อหลักความยุติธรรมที่ไม่ควร ถูกเลือกปฏิบัติ ดังนั้นจึงควรแก้ไขข้อกำหนดที่ ต้องมีผู้อุปการะและควรพัฒนาระบบสวัสดิการ รองรับผู้พ้นโทษแทน เช่น การพัฒนาบ้านกึ่งวิถี ในท้องที่ตามองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือ ขยายความร่วมมือกับกรมกิจการผู้สูงอายุในการ สงเคราะห์ด้านที่อยู่อาศัยและบริการต่าง ๆ ในสังคม อีกทั้งควรมีบทบัญญัติกำหนดบทบาท และหน้าที่อาสาสมัครในพื้นที่ อาทิจ อาสาสมัคร ในพื้นที่ของกระทรวงต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันโดยการ สนับสนุนจากภาครัฐและภาคประชาชนเช่น อาสาสมัครคุมประพฤติ (อสค.) อาสาสมัคร คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (อสภ.) อาสาสมัคร พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) เพื่อประสานความร่วมมือช่วยเหลือดูแลผู้พ้นโทษ ในพื้นที่ชุมชนของตนและสามารถช่วยเฝ้าระวัง เชิงคุ้มครองสังคม

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรกำหนด รูปแบบการผลานรอยต่อจากเรือนจำสู่ชุมชน ในลักษณะเครือข่ายนโยบาย เนื่องจากหน่วยงานใด หน่วยงานเดียวต่อการแก้ปัญหาที่มีความซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีผู้ต้องขังสูงอายุซึ่งมี

ความเปราะบางและในท้ายที่สุดจะต้อง หวนคืนสู่ชุมชน การดำเนินงานเพื่อคุ้มครองสิทธิ โดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งจึงไม่สามารถทำได้ อย่างครอบคลุม โดยการกำหนดยังคงกำหนดให้ ทางกรมราชทัณฑ์มีลักษณะที่เป็นองค์กรกลาง เนื่องด้วยมีความใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ กับผู้ต้องขังในระยะรอยต่อที่ควรเริ่มตั้งแต่ใน เรือนจำ และแต่ละหน่วยงานอันประกอบด้วย กรมคุมประพฤติ กรมกิจการผู้สูงอายุ และ ภาคส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องมีการติดต่อซึ่งกัน และกัน และกำหนดให้มีผู้ประสานงาน/ผู้จัดการ รายกรณี “case manager” เป็นผู้ทำหน้าที่ ประสานงานหรือดำเนินงานตามแผนการแก้ไข พินพุดและส่งต่อข้อมูลเพื่อดำเนินงานให้การ ช่วยเหลือผู้สูงอายุจากแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้ง ควรกำหนดนโยบายในการจัดทำฐานข้อมูล ผู้ต้องขังสูงอายุ ซึ่งไม่เพียงแต่รวบรวมข้อมูล เชิงคดี แต่เป็นข้อเท็จจริงของผู้กระทำผิดเพื่อ ประกอบการวางแผนการแก้ไขพินพุด และจัดสรร ทรัพยากร การช่วยเหลือที่ตอบสนองความต้องการและความเสี่ยงของผู้ต้องขังสูงอายุ รายบุคคล

ควรเปิดโอกาสด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือครอบครัว ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือ ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามา มีส่วนร่วมในการวางแผนอนาคตผู้พ้นโทษ เพื่อสร้างการยอมรับในสังคม สร้างกำลังใจ ให้แก่ผู้สูงอายุ รวมทั้งในการเปิดโอกาสให้บุคคล ดังกล่าวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมเนืองด้วยบุคคล ครอบครัวและท้องถิ่นจะสามารถเข้าใจ เข้าถึง และตระหนักในคุณค่าพื้นฐานวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ ขุดเดียวกันกับผู้กระทำผิดโดย องค์ประกอบดังกล่าวจำเป็นว่าสำคัญอย่างยิ่ง

ต่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด และจะสามารถส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดได้ใช้ชีวิตได้เฉกเช่นคนทั่วไปในสังคม

3. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ควรมีการอบรมเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ให้มีความรู้แนวคิดการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู หลักสิทธิมนุษยชน กฎหมาย สิทธิผู้สูงอายุและการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ ตลอดจนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ปฏิบัติกับผู้รับบริการด้วยความเข้าใจในความชรา สามารถให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาหรือดำเนินงานช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ในสังคม หรือเพื่อช่วยผู้สูงอายุให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ควรมีการแสวงหาข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิด กล่าวคือข้อเท็จจริงที่นอกเหนือจากข้อมูลเชิงคดีเพื่อประกอบการวางแผนแก้ไขฟื้นฟูรายบุคคลตั้งแต่ขั้นการจำแนก

4. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ การศึกษาเพิ่มเติมในเส้นทางชีวิตของผู้ต้องขังสูงอายุ ศึกษาจุดเปลี่ยนแปลงในชีวิตและนำเข้าสู่การตัดสินใจประกอบอาชญากรรม จะสามารถนำไปสู่การเสนอแนวทางในการป้องกันอาชญากรรม และเพื่อพัฒนาแนวคิดและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ และศึกษาเส้นทางที่ผู้ต้องขังที่ได้รับการลงโทษระยะยาวตั้งแต่การเข้ามาอยู่ในเรือนจำ และต้องเผชิญกับความชราในเรือนจำเพื่อเสนอการกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำต่อการปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังสูงอายุ รวมถึงการศึกษาแนวทางการทางกรมีส่วนร่วมของประชาชน ในการให้ครอบครัวหรือท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด หรือร่วมวางแผนอนาคตภายหลังพ้นโทษกับผู้ต้องขัง

สูงอายุจะสามารถเป็นแนวทางให้ผู้ต้องขังหวนสู่สังคมและใช้ชีวิตได้อย่างเช่นปวงชนทั่วไป

สุดท้ายนับบทความนี้เป็นคำแนะนำที่เน้นการวิเคราะห์ตามขั้นตอนปัญหาอุปสรรคที่ผู้ต้องขังสูงอายุต้องเผชิญจากการทบทวนหลักเกณฑ์และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง จนนำมาสู่ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหานี้ในภาพรวมซึ่งควรเป็นไปหลักความยุติธรรมต่อการที่ต้องยอมรับโดยมีหลักการยกเว้นให้มีการปฏิบัติต่อสมาชิกของสังคมแตกต่างกันได้ ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่เผชิญข้อเท็จจริงในสังคมแตกต่างกัน โดยการปฏิบัตินั้นเป็นไปเพื่อช่วยเหลือคนที่ด้อยกว่าหรือคนเสียเปรียบอย่างคำนึงถึงประโยชน์ของทุกฝ่ายไม่ว่าจะในระดับปัจเจกหรือระดับมหภาคคือความสงบเรียบร้อยของสังคม อนึ่งการดำเนินงานแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดนี้ย่อมสำเร็จเพียงด้านเดียวมิได้หากปราศจากการพัฒนาระบบสิทธิและสวัสดิการในสังคมให้สอดคล้องตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสังคมตลอดจนความร่วมมือของประชาชนร่วมกัน

■ บรรณานุกรม

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2558). *ระเบียบกรมกิจการผู้สูงอายุ ว่าด้วยการให้บริการผู้สูงอายุ พ.ศ. 2558*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ.
- กรมคุมประพฤติ. (2563). *รายงานสถิติผู้ถูกคุมประพฤติกลุ่มพักการลงโทษและลดวันต้องโทษ พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2563*. กรุงเทพฯ:

- กรมคุมประพฤติ.
กรมราชทัณฑ์. (2561). *คู่มือการจัดโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังตามลักษณะแห่งคดีและพฤติการณ์การกระทำผิด*. นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์.
- กรมราชทัณฑ์. (2563). *การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสูงอายุ*. นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์.
- กรวรรณ คำกรเกิด. (2559). *แนวทางการพัฒนาโปรแกรมการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยของผู้ต้องขังในเรือนจำโครงสร้างเบา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปกป้อง ศรีสนิท. (2559). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญากรรมกับสิทธิไม่อาจถูกพักใช้ได้*. วารสารกฎหมาย คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 34(2), 1-14.
- ระพีพรรณ คำหอม. (2555). *หลักการและกระบวนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ จุลภาค*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์. (2561). *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิและสงเคราะห์ผู้พ้นโทษ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยสหวิทยาการ.
- สุนนทิพย์ จิตสว่าง และนัทธี จิตสว่าง. (2559). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังสูงอายุในเรือนจำ*. วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, 24(2), 78-101.
- เสาวธาร โพธิ์กลัด. (2563). *งานสังคมสงเคราะห์ในระบบงานยุติธรรม: บทบาทหน้าที่ของนักสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรมเพื่อสร้างความปลอดภัยและความสงบสุข และลดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย ภายใต้ยุทธศาสตร์กระทรวงยุติธรรม ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579)*. ค้นเมื่อ 20 กันยายน 2564, จาก https://socadmin.tu.ac.th/uploads/socadmin/file_document/Proceedings%2066.pdf
- Bloomberg Businessweek. (2018). *Japan's prisons are a haven for elderly women*. Retrieved October 15, 2021, from <https://www.bloomberg.com/news/features/2018-03-16/japan-s-prisons-are-a-haven-for-elderly-women>
- Griffiths, A., Zmudzki, F., & Bates, S. (2017). *Evaluation of ACT Extended Throughcare Pilot Program Final Report*. Canberra: ACT Corrective Services. Retrieved March 14, 2022, from https://www.unsw.edu.au/content/dam/pdfs/unsw-adobe-websites/arts-design-architecture/ada-faculty/sprc/2021-06-Evaluation_of_ACT_Extended_Throughcare_Pilot_Program.pdf
- Independent. (2017). *Why has the proportion of elderly prisoners risen so drastically?* Retrieved August 10, 2021, from <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/elderly-prisoners-jailed-over-50-age-numbers-increase-2002-figures-a8082921.html>
- Malloch, M. S., McIvor, G., Schinkel, M., & Armstrong, S. (2013). *The elements of effective through-care part 1: International review*. Retrieved November 25, 2021,

from http://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2013/10/International_Through-care_Review.pdf

Robinson, G., & Crow, I. D. (2009). *Offender rehabilitation: Theory, research and practice*. Sage.

The Thailand Institute of Justice. (2014). *Women prisoners and the implementation of the Bangkok Rules in Thailand*. Bangkok: Thailand Institute of Justice.

Trusts, T. P. C. (2018). *Aging prison populations drive up costs; older individuals have more chronic illnesses and other ailments that necessitate greater spending*. Retrieved September 20, 2021, from <https://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/articles/2018/02/20/aging-prison-populations-drive-up-costs>

United Nation. (2017). *Ageing*. Retrieved September 20, 2021, from <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/ageing/>

